

На думку І.О.Сікорського, весь складний шлях фонетичного розвитку мовлення дитини дивовижним чином зберігається в її дитячих словах. Крок за кроком, просуваючись уперед, мовлення дитини щодня збагачується новими словами, які утворюються згідно з фонетичними вимогами періоду раннього дитинства.

Досліджуючи педагогічну спадщину вченого, можна зробити висновок про наукове новаторство і глибину його педагогічних пошуків, спрямованих на досягнення якнайповнішого розвитку індивідуальності і творчих сил дитячої душі. Доробок І.О.Сікорського, один з найяскравіших у вітчизняній гуманістичній психології та педагогіки кінця XIX й початку XX століття, є прикладом започаткування експериментальних досліджень над дітьми раннього дошкільного віку у вітчизняній педагогіці. Багато висновків вченого зберігають наукове значення і донині.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуш А.М. Мова ваших дітей. – Київ: ВД “Радянська школа”, 1989. – 127с.
2. Грот Я.К. Филологические разыскания. Спорные вопросы русского правописания от Петра великого донныне / 2-е изд., доп. – СПб.: Типогр. Императорской АН, 1876. – Т. II. – 460с.
3. Даведьянова Н.С., Морозова О.В. И.А.Сикорский: о постановке воспитания сообразно естественному ходу развития ребенка // Дошкольное воспитание. – 1996. – № 12. – С.64-71.
4. Никольская А.А. Возрастная и педагогическая психология в дореволюционной России. – Дубна: Изд. “Фенікс”, 1995. – 336с.
5. Сикорский И.А. Душа ребенка / 3-е изд., доп. – Киев: Типогр. С.В.Кульженко, 1911. – 188с.
6. Сикорский И.А. О заикании. – СПб.: Изд. Карла Риккера, 1889. – 314с.
7. Сикорский И.А. О постановке преподавания и воспитания сообразно естественному ходу умственного развития. – Киев: Типо-Литограф. К.Биркенфельда, 1900. – 22с.
8. Сикорский И.А. О развитии речи у детей // Сборник научно-литературных статей по вопросам общественной психологии, воспитания и нервно-психической гигиены: В 5-ти кн. – Киев: Типогр. С.В.Кульженко, 1899. – Кн.2. – С.135-168.

УДК 37 (09)

Мусаєва У.К.

ВНЕСОК КРИМСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ В ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ (1925-1941)

Матеріал, який пропонується у праці, знаходиться в річищі вирішення загальної проблеми відтворення історії сходознавчих студій у Криму в роки “золотого десятиліття радянського краєзнавства”. Розв’язання даної проблеми було започатковане у публікаціях Д. П. Урсу, де вперше було відновлено історико-етнографічні дослідження Кримського науково-дослідного інституту. Метою цієї наукової розвідки є введення до наукового обігу раніше невідомих матеріалів з історії вивчення народів Криму, що виявлені авторкою в архівному фонді, який зберігається у Державному архіві Автономної Республіки Крим.

Оригінальний слід в історії вивчення кримських татар залишив Кримський науково-дослідний інститут (КНДІ), утворений в 1925 р. у зв’язку з програмою татаризації, яка розверталася спеціально для вивчення кримськотатарського етносу. Ця установа протягом 1920-х – 1930-х рр. кілька разів переорієнтувала основні акценти своєї діяльності. У зв’язку з цим змінювалися й офіційні висновки на будинку Інституту. Заснований як КНДІ, з 1932 р. він називався Кримський науково-дослідний інститут краєзнавства, з 1935 р. – Інститут національного будівництва, через рік визнали логічним назвати його Інститутом національної культури, а із січня 1937 р. ця установа іменувалася – Кримський науково-дослідний інститут татарської мови й літератури ім. О. С. Пушкіна [1; 2].

КНДІ був організований при Кримському педагогічному інституті ім. М. В. Фрунзе. КНДІ перебував у веденні Наркомосвіти Кримської АРСР. Його діяльність затверджувалася

виробничо-тематичним планом. У програму роботи інституту, якою керувалися аж до 1932 р., крім вивчення природи й ресурсів Криму входили й інші завдання, насамперед, вивчення й дослідження основних проблем у галузі кримськотатарського мовознавства, лінгвістичної термінології, орфографії, граматики, літератури, розробка історії, етнографії народів Криму (особлива увага приділялася збору фольклору) й питань кримськотатарського національного мистецтва. Завданням Інституту була підготовка наукових кадрів у галузі кримськотатарської мови, літератури, історії, культури, етнографії народів Криму і національного мистецтва. Офіційним виданням КНДІ був щорічний науковий збірник, матеріали в якому друкувалися кримськотатарською та російською мовами [3].

Із 14 секцій (відділів) Інституту тільки 4 визначали основні напрямки гуманітарних досліджень: економіки, антропології й етнографії, історії й археології, татарської мови й літератури. Інші секції займалися точними та природничими науками.

У своїй практичній діяльності інститут спирався на актив аспірантів, студентів, вчителів і низку інших зацікавлених осіб, що виступали з науковими доповідями.

Згідно з положенням про функціонування, КНДІ повинен був організовувати науково-дослідні експедиції, брав участь у роботі з аналогічними науковими установами в інших областях СРСР. Інститутом керував директор (ректор), передбачалися навчальний відділ, учена рада інституту і відповідно посади завідувачів відділами [4; 5]. Однак, реалії діяльності КНДІ були трохи іншими. У ньому спочатку працювало постійно тільки чотири наукових співробітники (тільки після 1936 р. їх число зросло до 10 і більше). За справедливим зауваженням проф. Д. П. Урсу, умови праці були незадовільними – весь КНДІ розміщався в одній кімнаті. Злидарське жалювання змушувало співробітників шукати додаткові заробітки, шукаючи роботу за сумісництвом [6].

Директор призначався і звільнявся наказом по Наркомосвіти Кримської АРСР. Він керував усією науково-дослідною роботою Інституту. Цю посаду займали з 1923–1929 рр. М. Б. Бекіров, його замінив П. А. Двойченко, що працював на цій посаді в 1930–1934 рр., а з 1935 р. – керівником КНДІ був А. Н. Батирмурзаєв [7].

Директор очолював Учену раду, що повинна була складатися зі старших наукових співробітників, завідувача відділами, представників партійної й профспілкової організації інституту, співробітників Наркомосвіти, Ради письменників Криму, Міськради Сімферополя. Рада повинна була розглядати і розв'язувати питання науково-дослідного характеру.

Одним із основних практичних завдань, поставлених перед КНДІ, було складання кримськотатарсько-російських словників. Для роботи над цими виданнями додатково залучалися фахівці, що працювали за сумісництвом. Так, за заявкою Кримського державного видавництва колектив КНДІ в 1927 р. приступив до складання фундаментального Російсько-кримськотатарського словника. У колектив авторів входили А. Н. Батир-Мурзаєв, В. О. Жиршунова, І. Чемерджі. У рукописі словник був поданий тільки до 1932 р. У зв'язку з тим, що видавництво затягло редагування словника на два роки й приступило до роботи в 1934 р., він побачив світ тільки в 1936 р. [8; 9]. Листування з Наркомосвіти і внутрішні розпорядження по Інституту свідчать, що співробітниками КНДІ були підготовлені в рукописі до початку 1930-х рр. такі спеціалізовані словники: “Толковий кримскотатарский словарь” (редколегія: А. Д. Акімов, І. В. Велієва, А. І. Іслямов), “Русско-кримскотатарский словарь”, “Крымскотатарско-русский словарь”, “Терминологический словарь лексики крымскотатарского языка”, “Орфографический словарь крымскотатарского языка” [10; 11; 12]. Однак нам не вдалося виявити ці видання в найбільших книгосховищах національної літератури в РНБ і РДБ. Очевидно, їхнє видання було визнано недоцільним. Про це побічно свідчать і службові записки директора КНДІ П. А. Двойченка, направлені у відділ Головосвіти Наркомосвіти [13], де новий директор говорить про недоцільність видання зазначених рукописів і пропонує інші пріоритети в роботі Інституту. Тільки в 1939 і 1941 рр. світ побачили два перевидання “Орфографического словаря крымскотатарского языка”, укладачами якого стали А. І. Баккал, А. І. Іслямов, Е. А. Куртмоллаєв і Р. С. Муллїна [14; 15]. Його появі передувала велика підготовча робота та бюрократична тяганина.

Так, 17 лютого 1937 р. другому секретарю ОК ВКП(б) Криму Б. А. Чагару дирекцією КНДІ був відправлений лист із проханням затвердити нову редколегію словника в складі: А. І. Баккал, О. І. Ібрагімова (старший науковий співробітник, відділу літератури і фольклору), А. І. Іслямова (завідувач відділом мовознавства, декан факультету кримськотатарської мови Кримського педінституту ім. М. В. Фрунзе). У листі також згадувалося про необхідність надання певного відрізка часу для редагування словників (2 місяці) [16].

Кримськотатарсько-російський словник був наданий інституту авторським колективом наприкінці 1936 р., однак його попередній перегляд й обговорення виявило, що словник мав численні недоліки. Безліч слів було пропущено, значну кількість слів не переведено, низку слів переведено невірно або вони підлягали виключенню зі словника як застарілі [17].

Найважливішою формою роботи КНДІ в 1925–1931 рр. з етнографічного вивчення Криму була експедиційна діяльність щодо дослідження кримськотатарської мови і фольклору у формі збору прислів'їв і приказок. Основними районами збору етнографічного матеріалу стали райони Сімферополя й Керчі.

Перша етнографічна експедиція КНДІ проходила в червні 1929 р. за маршрутом Сімферополь – Сарайли-Кіят – Сарчі-Кіят – Кара-Кіят – Сарабуз – Карак-Елі – Чуюнча – Старий Сарабуз. Було зібрано 23 народні казки, 118 прислів'їв, 86 загадок, 34 чини, 17 гімнів [18]. Учасниками були студенти-філологи Кримського педагогічного інституту ім. М.В. Фрунзе, що проходили таким способом навчальну практику. Координатором робіт був О.І. Ібрагімов – старший науковий співробітник відділу літератури і фольклору. Він закінчив С.-Петербурзький університет, турецьке відділення факультету східних мов, а вже після встановлення Радянської влади – Інститут державної торгівлі. Незважаючи на настільки серйозну лінгвістичну підготовку, радянські керівні кадри неодноразово робили зауваження краєзнавцю про “відсутність спеціальної лінгвістичної (!) освіти” [19]. О. І. Ібрагімов координував науково-дослідну роботу Інституту зі збирання фольклору. Він був рекомендований сюди Наркомом освіти Криму АРСР [20].

Улітку 1930 р. відбулася друга й остання етнографічна експедиція КНДІ. Місцем збору матеріалу став Керченський півострів: Аскар-Бешкуй – П'ян-Сарай – Султанівка – Курубаш – Чумаш-Такіл – Джанабат-Джанкой. Цей менше за інші досліджений район був обраний за рекомендацією ЦМН, співробітники якого роком раніше провели розгорнуту етнографічну експедицію під керівництвом Б. О. Куфтіна. В експедиції КНДІ 1930 р. брала участь Райме Сафаївна Мулліна (1908–1980) – згодом учений секретар КНДІ. Після одержання вищої освіти в Кримському педінституті ім. М. В. Фрунзе, вона закінчила аспірантуру при цьому вузі. Пізніше викладала методику вивчення кримськотатарської мови, вела педагогічну практику в інституті [21]. Збір фольклорних матеріалів у ці роки також пов'язаний з ім'ям А. І. Баккал – згодом старшого наукового співробітника кафедри мови та літератури КНДІ. А. І. Баккал також виконувала обов'язки вченого секретаря КНДІ. У результаті досліджень удалося зібрати 163 загадки, 18 чинів, 3 гімни, 28 скоромовок, записані 34 казки [22]. Копії матеріалів цих двох експедицій були передані в ЦМН на прохання його співробітників Є. М. Стройкова і М. М. Чебоксарова, що в 1928 р. проводили свої дослідження в цьому районі [23].

Тільки в 1932–1939 рр. за підсумками етнографічних експедицій відділом кримськотатарської літератури були видані кримськотатарською мовою фольклорний збірник пісенної творчості “Чин Мане” [24], фольклорні збірники “Сказки крымских татар” [25], “Детские загадки” [26], “Песни крымских татар” [27], “Советский фольклор” [28]. Були підготовлені до друку епоси, один із літературних жанрів “Эдиге” і “Чора Батыр” із передмовою, складеною співробітником ЦМН М. М. Чебоксаровим [29]. Однак, цей матеріал не був опублікований. Копії збірника вдалося виявити тільки в особистому архівному фонді Б. О. Куфтіна, у який увійшла частина фольклорних матеріалів колишнього ЦМН, передана до МАЕ [30].

Відзначимо, що певну роботу з вивчення минулого кримських татар проводив відділ історії. Так, протягом багатьох років йшла підготовча робота щодо написання колективної монографії “О феодальных отношениях в Крымском ханстве”. Спеціально для одержання рецензії з Державної Академії історії матеріальної культури монографія була переведена на російську мову [31]. Рукопис не вдалося виявити, у тому числі й у науковому архіві ПМК РАН РА, де відклався архівний фонд Державної Академії історії матеріальної культури.

КНДІ також велася робота зі збору матеріалу для підручника “История народов Крыма” й історичного збірника “Кадеаскерские дефтери”. Із перших днів заснування за завданням Академічної ради Кримнаркомосвіти КНДІ готував “Рабочую книгу по краеведению”, що повинна була включати три розділи: природознавчі нариси Криму; економічні нариси Криму; культурно-історичні нариси Криму, у тому числі матеріали з етнографії і фольклору народів Криму. Окремо повинен був вміщатися “Указатель литературы по кримведению”. Навчальний посібник передбачалося видати окремими частинами протягом 1925–1928 рр. [32]. Однак, уже практично підготовлене видання не було опубліковано. Рукопис був вилучений у 1929 р. під час чергової хвилі репресій на півострові. Частина цих матеріалів була використана при підготовці Наркомосвіти Кримської АРСР “Книги для роботи в школі I ступеня” [33].

Відділом історії був також підготовлений до друку “Бібліографічний довідник із історії кримських татар” (рукопис виявити не вдалося), нарис “Вступ до вивчення феодального ладу Кримського ханства”, монографію “Кримський улус Золотої Орди” [34].

Відділом були організовані кореспондентські пункти, де проводився збір науково-дослідного матеріалу. Відділ підтримував зв'язок з авторитетними кримознавцями з центра О. С. Башкировим і І. М. Бороздіним, із якими постійно проводилися письмові консультації з різних питань минулого Криму. Про це свідчить листування вчених [35; 36]. У листах постійно обговорювалися питання соціально-економічного життя й соціальної структури Кримського ханства, історія караїмів у Криму, хід останніх археологічних досліджень на півострові (особливо в Старому Криму).

Підбиваючи підсумок науково-дослідної роботи КНДІ в галузі народознавства за період 1925–1936 рр. треба зазначити, що Інститутом, насамперед, проводилася робота зі збору й складання словників (тлумачний кримськотатарський словник, російсько-кримськотатарський словник, кримськотатарсько-російський словник, термінологічний, орфографічний тощо).

Важливою подією в розвитку місцевих етнографічних штудій стали організовані КНДІ дві експедиції з вивчення мови і фольклору кримських татар у районах Сімферополя й Керчі [37].

Перелік науково-дослідних праць інституту, присвячених питанням кримськотатарського мовознавства, виданих до 1936 р. надзвичайно значний. На жаль, велика їхня частина не збережена в бібліотеках України й Росії. Інститутом за період 1925–1941 рр. постійно публікувалися матеріали з кримськотатарського мовознавства і фольклору в періодичному виданні “Эдибият ве культура”, де кримськотатарською мовою були надруковані такі праці: “Анализ учебников морфологии и синтаксиса”, “Имена существительные в крымскотатарском языке”, “Лексика крымскотатарского языка”, “Метод указания к орфографии”, “Сравнительные склонения в русском и крымскотатарском языке”, “Песни счастливого народа”, “Детские сказки”, “Наречия в крымскотатарском языке”, “Деепричастие в крымскотатарском языке” [38].

Створений на хвилі політики татаризації, КНДІ завжди розглядався як національна науково-дослідна установа кримських татар. Практично всі співробітники (за винятком П.А. Двойченка) були кримськими татарами. КНДІ, на жаль, не приділяв увагу питанням етнографії інших етносів Криму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ГАРК, ф. Р-663, оп. 9, д.56, л. 22-25.

2. ИИМК РАН РА, ф. 2, оп. 1 (1930 г.), д. 170, л. 3.
3. ГАРК, ф. Р-663, оп. 9, д. 56, л. 12-15.
4. ГАРК, ф. Р-663, оп. 9, д. 3, л. 40.
5. ГАРК, ф. Р-652, оп. 5, д. 139, л. 4.
6. Урсу Д. П. Востоковедение и востоковеды Крыма (1918–1941) // Востоковедный сборник / Таврический экологический ин-т.– Симферополь, 1997.– Вып. 1.– С. 24.
7. Мусаева У. К. Деятельность Крымского научно-исследовательского института языка и литературы по изучению крымских татар (1925–1940) // Етнічна історія народів Європи: Національні меншини. Етноархеологія: Зб. наук. праць / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка.– К., 1999. – С. 52–56.
8. ГАРК, ф. Р-652, оп. 5, д. 678, л. 13–14, 16.
9. ГАРК, ф. Р-663, оп. 9, д. 19, л. 7.
10. ГАРК, ф. Р-652, оп. 6, д. 428, л. 7-9; ф. Р-663, оп. 7, д. 129, л. 4-5; оп. 9, д. 56, л. 49.
11. Кърым татар тилининъ орфография лугъаты / КНИИ; Тертип эткенляр А. И. Баккал, А. Ислямов, Э. А. Къуртмоллаев, Р. М. Муллина.– Симферополь: Крымгосиздат, 1939.– 272 с.
12. Кърым татар тилининъ орфография лугъаты / КНИИ; Тертип эткенляр А. И. Баккал, А. Ислямов, Э. А. Къуртмоллаев, Р. М. Муллина.– Симферополь: Крымгосиздат, 1941.– 188 с.
13. ГАРФ, ф. А-2307, оп. 15, д. 50, л. 172–174.
14. Отчет о деятельности Крымского научно-исследовательского ин-та за 1927/28 год // Труды Крымского научно-исследовательского института.– Симферополь, 1928. – Т. 3. – С. 141–143.
15. Кърым татар тилининъ орфография лугъаты / КНИИ; Тертип эткенляр А. И. Баккал, А. Ислямов, Э. А. Къуртмоллаев, Р. М. Муллина.– Симферополь: Крымгосиздат, 1939. – 272 с.
16. ГАРК, ф. Р-663, оп. 9, д. 56, л. 51-54.
17. ГАРК, ф. Р-652, оп. 8, д. 128, л. 17.
18. МАЭ, ф. 12, оп. 1, д. 22, л. 7-56.
19. ГАРК, ф. Р-663, оп. 9, д. 56, л. 50.
20. Там же, л. 58.
21. Там же, л. 45-48.
22. МАЭ, ф. 12, оп. 1, д. 23–25.
23. МАЭ, ф. 12, оп. 1, д. 14, л. 16.
24. Чин Мане.– Симферополь: Госиздат Крымской АССР, 1932.– 24 с.
25. Къырым татар масаллары.– Симферополь: Госиздат Крымской АССР, 1933.– 32 с.
26. Бала тапмаджалары.– Симферополь: Госиздат Крымской АССР, 1933. – 41 с.
27. Къырым татар йырлары / КНИИ; Тертип эткен ве ред. Ю. Болат, И. Бахшиш.– Симферополь: Госиздат Крымской АССР, 1939.– 152 с.
28. Эдиге. Чора Батыр.– Симферополь: Госиздат Крымской АССР, 1934.– 12 с.
29. МАЭ, ф. 12, оп. 1, д. 14, л. 1–16.
30. МАЭ, ф. 12, оп. 1, д. 20, л. 1–18.
31. ГАРК, ф. Р-66, оп. 9, д. 56, л. 44.
32. ГАРК, ф. Р-137, оп. 1, д. 129, л. 18-19.
33. Крым: Книга для работы в школах I ступени / Н. А. Иванова и др.; Под ред. Г. П. Вейсберга и др.– 2-е изд.– Симферополь, 1928, 240 с.
34. ГАРК, ф. Р-663, оп. 9, д. 56, л. 5, 36–37.
35. ИИМК РАН РА, ф. 2, оп. 1 (1925 г.), д. 181, л. 1.
36. Там же, л. 12-13.
37. ГАРК, ф. Р-652, оп. 8, д. 128, л. 19–20.
38. Мусаева У. К. К вопросу об изучение крымских татар в 1920-е годы // Археологія та етнологія Східної Європи: Мат-ли і дослідження / Одеський національн. ун-т ім. І. І. Мечникова.– Одеса, 2002.– Т. 3.– С. 211–212.